

МЕТАЛОСТРУГАР ИЗ БИСКОРНА, ИЗ УЛИЦЕ ПАНОЈО – О СТВАРИМА КОЈЕ СЕ ВИДЕ МРТВИМ ОКОМ

Жак Тарди, *Проклеџи раџ!*, „Дарквуд”, Београд 2014

„За мене се све окончало у благу, 10. новембра 1918.
Те приче нисам ја био творац. Била је много гора од свих
оних које сам смислио великим узлетима властите маште.”
Жак Тарди

Жак Тарди 1970. године, како то обично и бива, своју каријеру започиње у француским часописима и као илустаратор неауторских текстова. Већ 1974. године Тардијев огромни таленат доноси нам *Истџинџију џричу о незнамом јунаку*, у којој пратимо ментални суноврат једног војника који је у хаосу рата уточиште потражио у свом стваралаштву и за њега се хватао као за последњу сламку. Хаос који рат доноси не остаје само на бојном пољу, он се подмукло завлачи у најинтимније делове бића и ту чека у случају да војник покуша да се повуче и бар психички побегне од ужаса у ком се нашао. Ово маестрално остварење може да служи као увод у Тардијево стваралаштво, јер он свакако после овог остварења не постаје блажи када су у питању страхоте Првог светског рата, а *Истџинџија џрича о незнамом јунаку* је тек почетак његове борбе да се прикаже сав бесмисао који је тај рат донео.

Као део те неуморне борбе долази нам *Проклеџи раџ!*, графички роман тока свести, који нам даје слику Првог светског рата из угла једног француског војника, једног металостругара из Бискорна, из улице Панојо. Тарди не губи време, иако је реч о једном опширном делу које покрива 6 година рата, не труди се да полако уведе читаоца у оно што следи. Он јасно види пут којим може у потпуности да дочара рат и не жели да губи кадрове на лагане наравије, те већ на самом почетку осликава широко поље, бале сена, шуму у даљини, али у ту готово идиличну ситуацију ставља мртве војнике чије месо чупају птице. Жељени ефекат постиже панорамом, која се одлично уклапа у Тардијеву тематику будући да су управо панорамске слике често коришћене да осликају пределе и историјске догађаје. Панорамске слике се зато задржавају кроз читав графички роман, у форми 3 слике по табли, до одступања долази ретко, а ако до њега дође оно се не јавља случајно, већ је ту да остави још јачи утисак, као кад су у питању цитати на почетку сваке године, где су углавном цитирани људи који се налазе далеко од бојног поља, а чије речи не значе ништа учесницима у рату. Након призора са вранама и мртвим војницима сусрећемо се са војском и тада почиње и наравија. На самом почетку сазнајемо да се ради о француским војницима и стављено нам је до знања да су уплашени. Следећих неколико слика

нас проводи кроз европске градове, овде су боје још увек јарке, јасно се разликују, сваки кадар у граду готово да подсећа на разгледницу, видимо војну параду на трговима са једне стране у Паризу а са друге у Бечу, насмејане војнике и девојке а онда и њихов одлазак у препуним теретним вагонима. Већ у следећем тренутку добијамо дестинацију тих пуних вагона, пред нама је широко поље испуњено лешевима војника и коња.

Тарди суверено влада бојама и без муке уклапа смеђе и жуте боје равница са плавим француским униформама и крвљу, чија ће боја постасти доминантна колико и сивило које ће крајем главе о 1914-ој години потпуно преузети примат и заменити чак и плаву боју неба. Колико год очаравајуће боје овог остварења биле оне никако не бацају наратора у други план. Он коментарише сваку слику, када гледа заробљене Немце он схвата да не изгледају ништа другачије од Француза, чак је љубоморан јер је за њих рат завршен. У његовом говору нема усхићења које нам дочаравају слике пуних тргова на којима се виоре заставе, њему је јасно да све то значи смрт, чак и док се налази у вагону, свестан је да тај вагон пре мртвачки сандук који иде ка војничком гробу него кочије које их воде у сусрет слави и тријумфу. Металостругар из Бискорна, из улице Панојо исмева француског поручника који их поставља као глинене голубове и војску која личи на сакупљаче старог гвожђа. Ироничан је према артиљерцима, онима који се не налазе у првој линији, назива њихове топове дивним, мирис барута опојним а звук ђулади мелодичним. Иако је наш наратор бесан и огорчен због стања у ком се налази, ипак успева да нас насмеје одређеном дозом црног хумора, који се јавља не као покушај буфонерије, већ има улогу да наратора учини реалнијим. Када се металостругар из улице Панојо прави мртав и у једном тренутку схвати да му на рамену спава немачки војник представља управо тај моменат остварења црног хумора, али такође имамо и пример зближавања две стране. Наратор се пита да ли Немац ради исто што и он, да ли покушава да спасе главу, почиње чак да осећа неку блискост са њим, чак га оставља у животу и размишља о њему остатак рата. Овај моменат црног хумора не траје дуго и прераста у иронију када наратор говори о немачком војнику који је туда пролазио у потрази за адекватним место за нужду. „Дошао је да кења на светом француском тлу...” а онда је наишла француска коњица и убила га. И овде се срећемо са одређеном дозом хумора будући да је ситуација заједно са наративним делом постављена тако да изгледа као да је смрт била казна за пражњење дебелог црева и све то је завршено игром речи олакшати, дошао је да се олакша и сад је олакшан. Наратор има ироничан став и према енглеским војницима, њему је њихово задовољство датом ситуацијом страно и он се подсмева на енглески мото „Бог је моје право”, али се исто тако односи и према немачком „Бог је с нама”, није му јасно како је могуће тако размишљати после свега и

Бог назива преварантом и схвата да је једини прави мото у њиховој ситуацији „Свако за себе, а Бог против свих”. На крају поглавља о 1914-ој години француска војска се враћа из битке на Марни као победница, али код Тардија то никако није разлог са славље, његов металостругар није ни био свестан шта се догодило, није био свестан да је заједно са још хиљадама других војника ушао у француску историју и оставио траг у својим говњивим чизмама.

На крају 1914-те боје полако почињу да нестају, војници копају ровове а металостругар из улице Панојо се суочава са чињеницом да је дошао у рат. У следећем поглављу сива боја преовладава, једино се још увек разазнају боје француске униформе и наравно крв, али боје униформа бледе све док у 1916-ој и оне саме не постану сиве. На овај начин осим грађења тескобне атмосфере, Тарди нам говори да су сви у рововима исти, то постиже и идентичним лицима, ниједан од војника се не разликује од другог осим по дужини браде и броју на крагни. Кроз наратора, побројавајући погинуле, Тарди се бори са култом незнаног јунака, он не жели да ти војници буду обележени ни као незнани нити као јунаци. Зато им свима изговара имена, зато говори о њиховим животима и памти њихове смрти које су више несрећне него херојске. У култу незнаног јунака он види покушај отаџбине да оправда себе саму, јер је слала све те људе у сигурну смрт, те од њих прави јунаке и не налази за сходно да им памти имена, а Тарди паметећи имена и смрти говори из свег гласа да то нису били јунаци, већ жртве и да је читава размена „живот за бесмртност” у ствари једна велика превара и мазање очију. Истиче се и циничност колонијалне Енглеске и Француске, које се не устручавају да мобилишу своје колонизоване територије и тако им допусте да се одуже својим добротинитељима. Рат се наставља и Тарди не штеди читаоце, топови се готово увек пуше, свуда завладава сивило, осим у моментима великих страдања када црвеном бојом осликава небо и када пали војници крваре. Тарди исмева француски војни врх кроз смрт Франсоа Полеа, војника чији је злочин био певање забрањене анти-ратне песме Краоне, као и увиђање бесмисленог покоља и бескорисних напада и на крају одбијање да каже ко га је научио речима песме. На његове злочине је речено да није достојан да буде Француз и осуђен је на смрт стрељањем. Понављањем „Такво је било правило”, наратор обесмишљава читав процес стрељања као и оне који су тај процес водили и тера нас да видимо само крик Франсоа Полеа и отворено казује да није стрељан зато што је певао песму, него зато што више није желео да убија за оне који су од њега створили убицу. Франсоа Полеа није желео да буде незнани јунак, а то се плаћало са 12 француских метака у срце или пред стрељачким водом, такво је било правило. Иако су пред собом сада имали и ваљан разлог за побуну, француски војници у погнуте главе прошли поред беживотног тела Франсоа Полеа и наставили даље у рат. Глава о 1918-ој години која

поред гнусних смрти војника доноси нам и предају немачке војске и крај рата. Ипак смирај ратног стања никако не значи и умирење металостругара из улице Панојо, он је сада бесан више него икад. Бесан је јер се Немци враћају у своја неуништена села, али у исто време утеху налази у чињеници да су њихове мајке, сестре, удовице и деца исплакале очи као и француске. Али његов бес кулминира када говори о понижавању ратних инвалида, када њихов „добри господар” покуша да им надокнади изгубљене делове тела ратним одликовањима. Овај бес наводи Тардија да сломи форму од 3 панорамске слике по табли као ниједном до сад и постави 18 профилних слика тешко рањених француских војника.

Последња глава, која је уједно и последња година рата састоји се од 44 слике. Металостругар из улице Панојо поставља се као свезнајући приповедач у последњој глави овог графичког романа, он коментарише сваку од слика и разоткрива шта се крије иза ње, све му је познато и све је видео, од судбине младе жене која бежи из ратне зоне са својим братом и сестром, преко немачког часовничара који је очајан у трулом ћошку француске и француског војника који по пети пут пише писмо које никад неће послати, па до крволока, чистача ровова, који добијају опрост греха заједно са кесицом кокаина. Саосећа се са судбинама војника који су се ту нашли туђом вољом и читав рат провели у смрадом испуњеним рововима. Говори о лажним и пропагандним осмесима и лицемерним учесницима параде који славе крај рата и победу. Боје се не враћају чак ни на самом крају, сива и црвена остају доминантне. Чак ни на самом крају не сазнајемо име металостругара из улице Панојо, а и немамо разлог. Он је преживео. То је још један од Тардијевих начина борбе против култа незнаног јунака, погинулима треба памтити имена, јер ако дозволимо да се она забораве, дозвољавамо да они који су их слали у кланицу буду оправдани. Оне који су преживели треба пустити да живе и не питати за њихова имена, они су успели да избегну да буду обележени и зато се металостругар из улице Панојо не враћа свом старом животу, не враћа се тамо где му сви знају име. Жак Тарди осуђује сваки аспект овог рата, нико није поштеђен његовог бритког језика, чак ни читалац није полако увођен у ратна дешавања, већ је бачен у ровове баш као и војници. Читава прича се завршава једном подједнако тужном и сабласном сценом, металостругар из улице Панојо, огорчен седи у једном бистроу и говори како је његова Луиз напустила посао у фабрици граната и сада продаје хризантеме, цвеће које у Француској симболише смрт.

Иван КОЛАРИЋ